PROBLEME DE FONETICĂ ÎN STUDIUL LIMBII ROMÎNE LITERARE DIN SECOLUL AL XIX-LEA

DE

ACAD. AL. ROSETTI şi B. CAZACU

Studiul limbii literare din secolul al XIX-lea cuprinde aspecte variate şi interesante: în această perioadă, discuţiile referitoare la căile de dezvoltare a limbii literare capătă o amploare deosebită şi, o dată cu îmbogăţirea şi evoluţia diverselor ei stiluri (ştiinţific, publicistic, administrativ şi al literaturii artistice), se fac primele încercări de codificare a normelor unice ale acestei forme superioare, prelucrate, a limbii întregului popor.

«Specificul limbii literare» — arată A. I. Efimov — «constă în faptul că ea este o limbă normată, atît în privinţa vocabularului, cît şi în privinţa gramaticii. Spre deosebire de dialecte şi de mijloacele de exprimare ale vorbirii populare, limba literară nu poate fi concepută fără o normă care evoluează în cursul istoriei. Noţiunea de normă literară e în funcţie directă de legile interne de dezvoltare ale fiecărei limbi şi datorită acţiunii acestor legi are loc acumularea treptată şi de lungă durată a elementelor noii calităţi şi dispariţia treptată a elementelor vechii calităţi»[1].

În studierea procesului complex de formare a normelor generale ale limbii literare, un loc deosebit îl ocupă urmărirea modului în care s-a constituit sistemul fonetic al limbii literare a epocii: se ştie doar că «normele de pronunţare se formează şi se dezvoltă o dată cu dezvoltarea limbii literare»[2].

Pentru a obţine însă o privire de ansamblu asupra modului în care anumite fonetisme au fost înlăturate, fiind simţite ca dialectale sau vulgare, iar altele,

---

[1] A. I. Efimov, Cîteva probleme ale dezvoltării limbii literare ruse din secolul al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, în «Voprosî iazîkoznaniia», 1953, nr. 4, p. 26.

[2] R. I. Avanesov, Russkoe literaturnoe proiznoşenie, Moscova, 1950, p. 10.

BDD-A10267 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:30 UTC)

dimpotrivă, s-au consolidat, fiind considerate specific literare, pentru a ne da seama de felul cum au fost consacrate normele sistemului de sunete al limbii literare, e necesar să dispunem de o descriere sistematică a fonetismului diverselor monumente scrise ale epocii.

În paginile următoare prezentăm cîteva probleme legate de studierea foneticii limbii literare din secolul al XIX-lea şi schiţăm unele indicaţii metodologice privitoare la strîngerea şi mai ales la interpretarea materialului respectiv.

★

Fie că cercetătorul caută să desprindă liniile mari ale evoluţiei sistemului de sunete a limbii literare a epocii sau că intenţionează să se rezume numai la o prezentare a aspectului fonetic al limbii folosite de un anumit scriitor, o problemă care trebuie rezolvată în prealabil e aceea a interpretării grafiei textelor.

★

1. *Interpretarea ortografiei.* Ortografia este arta de a scrie cuvintele corect, după anumite reguli stabilite. Orice ortografie are însă nevoie să fie interpretată de lingvist, pentru că, în general, nu scriem aşa cum vorbim, nu notăm sunetele pe care le pronunţăm, ci «tipurile» de sunete sau «fonemele» limbii, servindu-ne de literele alfabetului, potrivit unor reguli care ne-au fost transmise şi pe care le-am învăţat, în urma unei serii de exerciţii şi de aplicaţii. În genere, o ortografie mai mult sau mai puţin bine adaptată la scrierea unei limbi, într-un moment dat, se învecheşte, după o scurgere oarecare de timp. Atunci poate interveni o modificare a ortografiei, pentru a o readapta la materialul de sunete (foneme) al limbii. Dacă însă această readaptare nu se petrece, atunci ortografia nu mai corespunde pronunţării reale. E ceea ce s-a întîmplat în limbi ca engleza sau franceza, în care se perpetuează pînă în zilele noastre reguli ortografice care datează din evul mediu.

Necesitatea interpretării ortografiei şi, deci, a cunoaşterii realităţii fonetice înfăţişate într-un fel anumit se pune şi pentru cercetătorul limbii romîne literare din secolul al XIX-lea, epocă în care s-au aplicat limbii scrise variate sisteme ortografice (fonetic, latinist, italienizant etc.). Această necesitate apare evidentă la o examinare chiar sumară a unor scrieri romîneşti din secolul respectiv. Să deschidem, spre pildă, « Lexiconul » de la Buda (1825), la pagina 7, unde se găseşte finalul prefeţei, care începe prin salutul adresat cititorului de « crăiasca tipografie din Buda » (p. 5). Prefaţa e tipărită pe două coloane, şi anume coloana din stînga cu litere latine, iar coloana din dreapta cu caractere chirilice:

Ti se pone inantea ochilor, bénevoiitoriule cetitoriu! şi prin serguéntia aquestei tipografii a crâiescei universitâti, indelongatei tale asteptâri, pre quarea fatumurile a tântoru

Ţi se pusă înaintea ochilor, binevoitoriule cetitoriu, şi prin serguinţa aceştei tipografii a crăeştei universiteţi, îndălungatei tale aşteptări, pre carea fatumurile atăntor bărbaţi tră-

BDD-A10267 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:30 UTC)

bárbaţi trebueá si o ostenéscá, se face destul. Que s'au datu literaturei románesci, cu aquestu Lesicon, prin barbaţii pentru cinstea mai sus nomiti, quarii in lucrarea lui au asudatu, şi şiesi mai nemurire ş'au agonisitu, tu singuru lesne vi judecá, şi de comva vi vedé a lipsire queva in deplinirea, quarea dorá intr' ensul o ai fi poftitu, aduţi aménte comche aquesti bárbaţi au intratu intr'o cale greá, pre quarea mai inante némine nu ámblase — Quelor aflate mai lesne, voru adauge urmátorii. Fii sánátosu. Datu in Buda, 30 augustu 1825.

buia să o ostănească, se face destul. — Ce s-au dat literaturei romanesci, cu acest Lexicon, prin bărbaţii pentru cinstea mai sus numiţi, carii în lucrarea lui au asudat şi şieşi mai nemurire ş-au agonisit, tu singur lesne vi judeca; şi de cumva vi vedea a lipsi ceva în deplinirea, cârea dór într'însul o ai fi poftit, adu-ţi aminte cum că aceşti bărbaţi au întrat întru o cale grea, pre carea mai înainte nimene nu îmblasă. Celor aflate mai lesne vor adaoge următorii. Fi sănătos. Dat în Buda, 30 august 1825 [1].

Diferenţa de notare a sunetelor, în cele două texte paralele, constituie un aspect important al problemei pe care o examinăm.

Transcriem un pasaj din «Equilibru intre antithesi sau spiritul şi materia», de I. Heliade Rădulescu, Bucureşti, 1859-1869 : « Atât în aqueastă scriere, quât şi în oriquare alta, datoria nóstră vá fi de a recunósce ca base şi început a oriquării creatiuni numai dualităţile naturali; de a predicá învoirea şi pacea, între termenii lor, astfel dupõ cum sînt predestinaţi de la creaţiõ; de a stabili equilibrul între dênsii oriquând alte doctrine fatali şi inumane se vor încercá a'l rumpe » (p. 11).

« Crestomatia seau analecte literare » a lui Tim. Cipariu (Blaj, 1858) prezintă, de asemenea, o ortografie deosebită: « Prefatiune. Presentandu unu nou opu publicului romanescu, cá se nu se sparie ceneva numai la vederea titlului cartei, cá ar fi filologica, nu potiu se nu arátu in scurte cuvente scopulu si intentiunea in adunarea si publicarea de facia » (p. V).

Există, oare, în pasajele citate fenomene fonetice diferite de ale limbii de astăzi? În afară de două-trei excepţii, răspunsul este negativ. Transcrise în ortografia de astăzi, pasajele nu se vor deosebi — cu rezerva arătată — de orice text tipărit în zilele noastre.

Aşadar, trebuie eliminate din cercetarea noastră toate faptele care ţin de ortografie. Vom reţine, în schimb, faptele fonetice propriu-zise.

Să luăm câteva exemple.

Dacă cercetăm poeziile lui Mihail Eminescu publicate în « Convorbiri literare » (G. Bogdan-Duică a reprodus textul lor, păstrînd ortografia acestei reviste, în ediţia sa din 1924), constatăm că *î* accentuat e notat cu litera *i* în cuvinte ca: *rîd*, *rîs*, *rîu*, *sîn*, *surîde*, *surîs*, *urît* (deci: *rid*, *ris*, *riu* etc.). Cercetînd manuscrisele lui Eminescu, constatăm, însă, că aceste cuvinte sînt pretutindeni notate cu *î*; *i* a fost introdus, aşadar, de redacţia revistei, fiind o ortografie obişnuită, în jurul anilor 1866-1870; o regăsim în scrierile lui D. Bolintineanu şi V. Alecsandri. Dar Eminescu adoptase pronunţarea cu *i*, pe care o consi-

[1] Textul cu caractere chirilice e transliterat de noi în caractere latine.

BDD-A10267 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:30 UTC)

dera literară (deci nu e vorba de o simplă grafie); într-adevăr, în manuscrisele sale cuvintele cu *î* rimează cu cele cu *i*, după cum ne putem convinge din exemplele următoare: *urît* rimează cu *înflorit* (« Mortua est », ms. din 1870-1871, ed. Perpessicius, I, p. 306/68, 309/36), *sîn* rimează cu *crin* (« Frumoasă-i », msse din 1866, op. cit., I, p. 493/36), *surîd* rimează cu *închid*, *urît* cu *nesfîrşit*, *rîde* cu *deschide* (« Împărat şi proletar », msse din ca. 1871, op. cit., I, p. 343/12, 349/68.71), *surîs* rimează cu *vis*, *sîn* cu *senin* (« Luceafărul » msse din 1880, op. cit., II, p. 393/41, 407/421) etc. O confirmare a faptului că formele cu *i* aparţineau limbii literare a timpului o găsim în studiul « Limba literară » al lui I. Nădejde, publicat în 1887 [1], unde autorul înregistrează, printre « greşelile de limbă » ale lui Barbu Delavrancea, în « Trubadurul », prefacerea lui *i* în *î* după *s*, *ş*, *ţ*, *z*, *j* şi *r*: *surîd* pentru *surid*, *rîsul* pentru *risul*, *ştrîng* pentru *string*, *ţîţa* pentru *ţiţa*, *sînul* pentru *sinul*, *zîna* pentru *zina*, *hotărît* pentru *hotărit*. Aşadar, scrierea cu *î* în loc de *i*, în aceste cazuri, e considerată de I. Nădejde drept o abatere de la norma limbii literare.

Vom înscrie deci printre particularităţile fonetice ale limbii lui M. Eminescu, trecerea lui *î* la *i* în cuvintele amintite.

În poeziile lui Gr. Alexandrescu (ed. din 1838), cuvintele *ochiul* şi *veche* sînt notate *oichiul* şi *veiche* (p. 5 şi 24)[2]. Recunoaştem aici fenomenul care constă în gruparea unui element palatal cu vocala accentuată din silaba precedentă, de unde diftongii *oi* şi *ei*, atestaţi în zilele noastre în graiurile din Ţara Romînească şi din Banat (« Micul Atlas Lingvistic Romîn », I, 1, hărţile 21, 27 b şi 82 b).

Prin urmare, în acest caz, grafiile amintite notează un fenomen fonetic real din graiul vorbit, care trebuie înregistrat ca atare.

Din consideraţiile noastre, rezultă valoarea inegală a literelor alfabetului care, în unele cazuri, nu redau fenomene fonetice reale, iar în alte cazuri notează astfel de fenomene. Lingvistul va face deci deosebirea între ceea ce, într o scriere, notează un sunet real, şi ceea ce nu are o valoare fonetică.

2. *Fonetisme regionale*. Fixarea normelor fonetice ale limbii literare unice s-a produs către sfîrşitul secolului al XIX-lea. Pînă să se ajungă însă la stabilirea fonetismului considerat « literar », limba diverşilor scriitori prezintă unele particularităţi fonetice caracteristice graiului regiunii din care sînt originari.

Astfel, în scrierile lui Al. Russo[3], întîlnim următoarele fonetisme proprii graiurilor moldoveneşti: *a* (corespunde lui *ă* în graiurile din Ţara Romî-

[1] În « Contemporanul », V, p. 543 şi urm.

[2] Astfel de fonetisme (*oichi*, *ureiche*), considerate de G. Călinescu drept « ciudăţenii » (*Istoria literaturii romîne*, Bucureşti, 1941, p. 464), sînt atestate şi la Al. Macedonski, ele fiind încă tolerate, aşadar, în limba literară de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de al XX-lea.

[3] Al. Russo, Scrieri, ed. P. V. Haneş, Bucureşti, 1908.

BDD-A10267 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:30 UTC)

nească): *narav* (p. 6), *lasa* (p. 11), *macar* (p. 30); *a* (= *ea*): *vra* (p. 6, 27), *moldovan* (p. 13); *e* (= *a*): *jele* (p. 6); *è* (= *ea*): *iubè* (p. 5), *mè* (p. 28); *ă* (= *ea*): *ră* (p. 5); *i*(= *e*): *icri* (p. 8); *î* (= *i*): *răsîpa* (p. 12); *ie* (= *i*): *miera* (p. 11, 27); *ğ* (= *j*): *giumătate* (p. 6), *giudecata* (p. 12), *răpegiunea* (p. 12), *giupînese* (p. 16), *se gioacă* (p. 24). Aceleaşi particularităţi dialectale apar în scrierile lui M. Kogălniceanu şi C. Negruzzi. La M. Kogălniceanu [1]: *a* (= *ea*): *samănă* (p. 57); *a* (= *e*): *urieş* (p. 40); *i* (= *e*): *ficior* (p. 62); *è* (= *ea*): *vom ave* (p. 41), *vre* (p. 53); *ii* (= *ei*): *trii* (p. 40), *al triilea* (p. 51); *ğ* (= *j*): *împregiurări* (p. 39), *împregiurul* (p. 47); la C. Negruzzi [2]: *i* (= *e*): *picioarili*, *oamini*, *mini*, *ti* (= *te*); *e* (= *ea*): *o dure*, *va rămîne*, *vei vide*; *a* (= *ea*): *să-l slobozască* etc.

Scrierile lui I. Heliade Rădulescu conţin fonetisme proprii graiurilor din Muntenia, cum ar fi, de exemplu [3]: *a* (= *ă*): *daca* (p. 80, 118); *e* (= *ă*): *dupe* (p. 81); *ă* (= *e*): *pă* (p. 96, 97, 98, 104, 125, 146), *dăsparte* (p. 147); lipsa lui *n* în *genuche* (p. 100) etc.

Există, aşadar, o serie de fonetisme, în limba unui scriitor, care ne permit să stabilim ce grai anume vorbea el.

În această privinţă este interesant să urmărim evoluţia felului de a scrie al unor scriitori moldoveni, precum şi revizuirile la care a fost supus textul operei lor. Din examinarea faptelor se constată tendinţa de eliminare a fonetismelor moldoveneşti şi încercarea de adoptare a fonetismelor specifice graiului muntenesc. Procesul de « muntenizare » a limbii literare din Moldova începe încă din secolul al XVII-lea, la scriitori ca Varlaam şi Dosoftei, şi acest fenomen constituie o trăsătură caracteristică a evoluţiei limbii noastre literare.

În secolul al XIX-lea, C. Negruzzi, la îndemnul lui Heliade Rădulescu, a procedat la « muntenizarea » limbii scrierilor sale. Scrierile din tinereţe ale ui C. Negruzzi prezintă numeroase fonetisme specific moldoveneşti. Iată cîteva din trăsăturile caracteristice graiului moldovenesc, dintr-o traducere (« Memnon » de Voltaire, manuscris din Biblioteca Academiei R.P.R.) făcută de C. Negruzzi, în 1823, atunci cînd avea cincisprezece ani [4]:

e neaccentuat trecut la *i* (mai ales *e* final): *lumi*, *vremi*, *mini*, *vedi*, *undi*, *di*, *pi*, *pintri*, *faciri di bini* etc.;

ea final accentuat apare ca *è* (deschis): *acè*, *avè*, *bè*, *mè*, *vidè* etc.;

e precedat de *s*, *ţ* trecut la *ă*: *întîmplasă*, *asămănari*, *înţălept* etc.

În scrierile sale de mai tîrziu, Negruzzi a părăsit unele dintre aceste fonetisme, considerîndu-le neliterare. Sînt semnificative, din acest punct de vedere, modificările introduse de C. Negruzzi în versiunile succesive ale lucrărilor sale. Astfel, de pildă, între versiunea « Păcatelor tinereţelor » publicată în

---

[1] M. Kogălniceanu, Opere, ed. Scrisul Romînesc.

[2] În P. V. Haneş, Dezvoltarea limbii literare romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea Bucureşti, 1927, p. 156.

[3] I. Heliade Rădulescu, Opere, Bucureşti, 1939, ed. D. Popovici, vol. I.

[4] Vezi P. V. Haneş, Studii de literatură romînă, Bucureşti, f. d., ed. a II-a, p. 136-140.

BDD-A10267 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:30 UTC)

volum (1857), şi cea anterioară, apărută în «Albina romînească» (1839, nr. 75, 85, 102) sau în «Dacia literară» (1840), există o serie de deosebiri care se explică prin preocupările lui C. Negruzzi de a-şi «munteniza» limba. Iată cîteva exemple:

	«Albina romînească»		«Păcatele tinereţelor»	
1839,	nr. 73, p. I:	*am agiuns*	p. 253:	*am ajuns*
	nr. 85, p. I:	*trimisă*	p. 265:	*trimise*
		adusă	p. 266:	*aduse*
	nr. 85, p. II:	*sileşte*	p. 267:	*sileşte*
	nr. 102, p. III:	*se rădicară*	p. 148:	*se ridicară*
	p. IV:	*sămăna*	p. 150:	*semăna*
	«Dacia literară»			
1840,	nr. 25, p. 18:	*avusesă*	p. 116:	*avusese*
	p. 139:	*de a vede*	p. 121, 128:	*de a vedea*
	p. 12:	*nu te vre*	p. 112, 113:	*nu te vrea*
		nu mă vre		*nu mă vrea*
		vom ave		*vom avea* [1]

Evoluţia modului de a scrie al lui C. Negruzzi, modificările introduse în versiunile succesive ale scrierilor sale, ilustrează începuturile de unificare a fonetismului limbii literare de la mijlocul secolului al XIX-lea. «Muntenizarea» limbii autorilor moldoveni a fost combătută la timpul ei de G. Săulescu (în «Albina romînească», 1838, nr. 51, supliment), care învinuieşte pe unii dintre scriitorii de la Iaşi că «momiţesc» pe munteni, lăsîndu-se influenţaţi de I. Heliade Rădulescu.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea se accentuează tendinţa de înlăturare a particularităţilor fonetice dialectale din limba literară. În această privinţă, comparaţia cu fonetismul textelor din secolele anterioare e deosebit de instructivă. Astfel, dacă ne referim la palatalizarea labialelor, care e atestată într-o serie de texte din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea (fenomenul se întîlneşte în mod normal pentru *f*, trecut la *h*, pe cînd pentru *v*, *m*, *b* şi *p*, mai rar), constatăm că la mijlocul secolului al XIX-lea fenomenul apare rareori în limba literaturii, şi numai pentru *f*: *hini* «fini», *hinişoare* «finişoare», la A. Russo [2], *hiertură*, *hiartă*, *hiară*, la Anton Pann [3]. Heliade Rădulescu — care s-a străduit să «codifice» normele limbii literare — se pronunţă hotărît împotriva formelor cu labialele alterate: «Sonurile de pe aceeaşi călcătură sînt de aceeaşi natură, cu o octavă mai sus sau mai jos pe scara proferetică, şi de aceea se şi pot lua una drept alta. A călca însă în gît, în loc de a călca în buze, a pro-

[1] Vezi P. V. Haneş, Dezvoltarea limbii literare romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Bucureşti, 1927, p. 162-164.

[2] Al. Russo, Scrieri, ed. P. V. Haneş, p. 20.

[3] Anton Pann, Culegere de proverburi sau Povestea vorbei, ed. G. Adamescu, I, p. 13, 16; II, p. 56.

BDD-A10267 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:30 UTC)

duce adică un *g* în loc de *b*, este ca şi cînd în muzică am face să se audă un *fa* în loc de *do*. În muzică iese o notă falsă, în limbă o cacofonie. Este disacord dară, cacofon, fals» — subliniază Heliade Rădulescu — «a zice *ghine* în loc de *bine*, *kept* în loc de *pept*; *kelle*, *moghilă* în loc de *pelle*, *movilă*; *hir*, *her*, *hiu* în loc de *fir*, *fer*, *fiiu*; nu se pot schimba labialile în guturali peste trei călcături»[1].

3. *Fonetisme arhaice*. Pînă la impunerea definitivă a fonetismului considerat literar, formele mai vechi continuă să coexiste alături de formele noi, uneori chiar în limba aceluiaşi scriitor. La Alecu Russo, de pildă, alături de fonetismul *răpede* («Scrieri», ed. cit., p. 126) şi *răpide* (ibid., p. 94, 97), apare şi fonetismul care se va consacra în limba literară, *repede* (ibid., p. 26, 28); cf. la acelaşi autor, *lăcuitor* (ibid., p. 82, 119, 155, 165) şi *locuitor* (p. 122). Fonetismul *rumpe* apare la Budai Deleanu, la Asachi, la Russo şi, mai tîrziu, la Eminescu. E de remarcat că multe din aceste fonetisme se întîlnesc regional atît în limba din secolul al XIX-lea, cît şi în limba din zilele noastre.

Unii scriitori fac apel la elemente arhaice din necesităţi artistice (pentru adecvarea formei la conţinutul de idei, pentru realizarea rimei etc.). M. Eminescu, cunoscător profund al limbii noastre vechi, a inserat în versurile sale cuvinte cu fonetism arhaic. Astfel, *neci* (= *nici*), în «Mortua est» (ms., I, p. 301/43)[2]: «afară de zile *neci* aur, *neci* nume»; *inemi* (pl.) în «Rugăciunea unui dac» (I, p. 115): «au cine-i zeul cărui plecăm a noastre *inemi?*» (rimează cu: *în sine-mi*); *direpţ* (= *drept*) în «Umbra lui Dabija vodă» (IV, p. 350/34): «fiind cu milă şi *direpţ*»; *preste* (= *peste*) în «Scrisoarea a treia» (ms., II, p. 253): «am jurat ca *preste* dînşii să trec falnic fără păs».

În nuvelele sale istorice, Alexandru Odobescu a introdus, uneori, cuvinte cu fonetisme arhaice. Iată cîteva exemple din «Mihnea vodă cel rău»[3]: *blăstem*, (p. 85), *ne-au trămis* (p. 87), *să o jăfuiască* (p. 87, 91), *preste* (p. 88), *ţeară* (p. 121), *va răsipi* (p. 122), *trămitere* (p. 194).

Din consideraţiile noastre de mai sus, referitoare la fonetismele regionale şi arhaice, rezultă necesitatea, pentru cercetător, de a înregistra particularităţile fonetice, dialectale şi arhaice ale textelor literare provenite din regiuni diferite, de a urmări pe baza unui material cît mai bogat, cum se elimină, în diverse stiluri, de-a lungul evoluţiei limbii, unele dintre aceste particularităţi şi cum, dimpotrivă, altele se consolidează, fiind consacrate în limba literară. Examinarea părerilor exprimate de diferiţi oameni de cultură ai epocii, în acest domeniu, poate da unele indicaţii utile cercetătorului, în legătură cu modul de elaborare a normelor fonetice ale limbii literare unice.

---

[1] I. Heliade Rădulescu, Geniul limbilor în genere şi al celei romîne în parte, în Opere, Bucureşti, 1943, ed. D. Popovici, vol. II, p. 375.

[2] Citatele trimit la ediţia D. Panaitescu-Perpessicius, M. Eminescu, Opere, Bucureşti 1939 şi urm.

[3] Al. I. Odobescu, Opere, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1949.

BDD-A10267 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:30 UTC)

4. *Fonetismul neologismelor.* O problemă care nu trebuie scăpată din vedere de cel care studiază limba literară din secolul al XIX-lea, e cea referitoare la aspectul fonetic al neologismelor. Materialul de fapte e deosebit de bogat pentru această perioadă, dată fiind pătrunderea masivă de termeni noi în limba literară, în tot cursul secolului al XIX-lea.

Problema prezintă importanță din mai multe puncte de vedere. Aspectul fonetic al neologismelor ne lămureşte asupra limbii din care aceste elemente noi au fost împrumutate.

Din limba germană, uneori prin intermediul limbii ruse, vin neologismele cu *ț: canțelarie* (Russo, ed. Haneș, p. 70), *ofițialitate* (p. 76), *prințip* (p. 92, 94, 95, 124); din limba franceză, la Kogălniceanu (op. cit.), cuvinte ca: *amploiat* (p. 59), *companion* (p. 239), *demoazella* (p. 58), *detailuri* (p. 85), *rezon* (p. 59), *sujet* (p. 42), *uvraj* (p. 87) etc.; din limba italiană, la C. Negruzzi (op. cit.): *gergul* «jargonul», *ghiețată* «înghețată» (I, p. 212), *stravagant* (I. p. 56) etc.

În procesul de adaptare a termenilor noi la normele fonetice tradiționale ale limbii, se pot constata numeroase fluctuații şi ezitări. De exemplu, la Alecu Russo (op. cit.): *oficial* (p. 70, 71, 82) şi *ofițial* (p. 95), *ofițialitate* (p. 76), *princip* (p. 50, 59, 113, 116, 121, 156, 161, 165), *principiu* (p. 157) şi *prințip* (p. 92, 94, 95, 124); la M. Kogălniceanu (op. cit.) *capitalie* (p. 56, 57, 58, 59), *capitală* (p. 59), *cestiune* (p. 120, 121, 138 etc.), *cestie* (p. 152), *chestie* (p. 148), *chestiune* (p. 153, 157), *social* (p. 14, 116), *sosial* (p. 95, 96), *soțial* (p. 15, 39), *societate* (p. 14, 165), *sosietate* (p. 93, 94), *soțietate* (p. 24, 27), *sugiet* (p. 25), *sujet* (p. 44), *serios* (p. 25, 58, 107), *serioz* (p. 19, 22, 90).

Aspectul fonetic al neologismelor ne poate arăta, aşadar, de unde s-a efectuat împrumutul (uneori se poate stabili, ținînd seama de acest criteriu, dacă neologismul a pătruns pe cale scrisă sau pe cale orală), iar înregistrarea diverselor variante, care apar la acelaşi autor, sau la autori diferiți din aceeaşi epocă, ne poate orienta asupra modului în care s-a impus cuvîntul cu forma definitivă în limba literară.

★

Studierea particularităților fonetice ale monumentelor scrise din secolul al XIX-lea — în special a operelor aparținînd literaturii artistice — pune însă şi alte probleme decît cele schițate mai sus.

În interpretarea faptelor fonetice din limba unei creații artistice, cercetătorul trebuie să deosebească particularitățile fonetice care aparțin vorbirii autorului, de particularitățile fonetice caracteristice exprimării diferitelor personaje (uneori, e necesar să se țină seama chiar de deosebirile dintre fonetismele care apar în exprimarea anumitor personaje). Şi în cazul acesta, cercetătorul trebuie să rețină fonetismele specifice limbii populare, fonetismele regionale, arhaice (în opoziție cu cele consacrate în limba literară), să noteze aspectele fonetice ale neologismelor din vorbirea personajelor.

BDD-A10267 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:30 UTC)

Să ilustrăm cu cîteva exemple, din scrierile lui I. L. Caragiale, necesitatea de a respecta indicația metodologică de mai sus. În «Art. 214», Caragiale folosește, de pildă, neologismul *avocat*. Bucata începe astfel: «Un biurou de *avocat*. Ora nouă dimineața. *Avocatul*, un licențiat începător...» (p. 78)[1]. În aceeași schiță însă, în vorbirea cucoanei Tarsița Popeasca, ca și în aceea a lui Popa Petcu, cuvîntul apare cu alt aspect fonetic: «Cocoana. — Las'că-i spui eu tot lu domnu *avucatu*» (p. 78); sau: «Părintele. — Găsește-le [= motivele], taică! de ce ești dumneata *avucat*?» (p. 86). Pe cînd fiul Tarsiței, tînărul Lae Popescu, despre care autorul menționează că «are aerul unui impiegat de minister», folosește forma *avocat:* «Tînărul. — Dumneaei, domnule *avocat*, am martori, umblă toată ziulica pe la tanti ale dumneaei...» (p. 81).

În schița «Monopol», un personaj exclamă: «—Las', coane Iancule, îmi zice, ploaia aiasta e bună după atîtea călduri *dropicale*» (p. 162). Pe aceeași pagină, în vorbirea autorului, termenul apare cu fonetismul din limba literară: «Domnul fie lăudat! el care ne trimite răcoare după căldurile *tropicale*».

Sînt semnificative nu numai deosebirile dintre fonetismele care apar în expunerea propriu-zisă a autorului și cele din exprimarea personajelor, ci chiar, așa cum am amintit mai sus, deosebirile în aspectul fonetic al acelorași cuvinte din vorbirea diverselor personaje. Iată, bunăoară, încă un exemplu, tot din «Art. 214». E vorba de aspectul fonetic al verbului «a divorța». În exprimarea avocatului, apare forma din limba literară, pe cînd Tarsița Popeasca și Popa Petcu folosesc cuvîntul cu fonetismul specific vorbirii populare: «Cocoana. — Ei! Nu te mai face acu... Mița, de! care ai *devorțat*-o dumneata...» (p. 79); sau: «Tînăra. — De aia am venitără la dumneatale. Avocatul. — La mine... Popa. — Pentru ca s-o *devorțezi*. Avocatul. — O *divorțez*» (p. 85).

I. L. Caragiale, care avea un simț deosebit de observație, a notat cu o extraordinară preciziune diferite fonetisme specifice vorbirii eroilor săi. Pentru a-și individualiza personajele, Caragiale folosește, uneori, în același context, un același termen, însă cu fonetism deosebit, după cum cuvîntul apare în gura unuia sau a altuia dintre interlocutori. Iată cum apar cuvintele *jachetă* și *bilet* în conversația dintre d. Lefter și chivuță («Două loturi»):

«Cum intră, o înconjură toți trei musafirii; d. Lefter o ia de piept:

— Unde mi-e *jacheta?*

— Care *jaghetă?*

— *Jacheta* a cenușie.

— Care *jaghetă* cenușie?

— *Jacheta* cu *biletele*...

— Care *belete*, boiarule?[2].

---

[1] Citatele trimit la I. L. Caragiale, Opere, vol. II, ed. P. Zarifopol.

[2] I. L. Caragiale, Opere, ed. cit., t. I, p. 153.

BDD-A10267 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:30 UTC)

Rezultă, aşadar, din exemplele menţionate, obligaţia pentru cercetător de a înregistra fonetismele de acest fel şi de a ţine seamă, în interpretarea lor, de faptul că un autor urmăreşte să individualizeze, şi pe această cale, personajele operelor sale.

★

Indicaţiile de ordin metodologic, pe care le-am schiţat mai sus, sînt menite să atragă atenţia celor care se ocupă cu limba literară din secolul al XIX-lea asupra cîtorva probleme referitoare la studierea aspectului fonetic al textelor literare din epoca respectivă. Consideraţiile noastre arată cît de variate sînt problemele care se pun şi cît de necesară e adunarea unui bogat material informativ în acest domeniu.

Cercetarea critică a materialului fonetic al textelor de limbă literară din secolul al XIX-lea ne procură o serie de informaţii asupra stadiului fonetic al limbii din această epocă, asupra variaţiilor regionale şi a căilor prin care au intrat cuvintele noi în limba literară. Dacă cercetarea e bine condusă, ea ne duce la concluzii care întregesc imaginea ce ne-am făcut-o despre limba literară din secolul al XIX-lea, în baza examinării materialului morfologic, sintactic şi lexical. În felul acesta, fonetica ocupă un loc de frunte în studierea şi cunoaşterea limbii literare din secolul al XIX-lea.

BDD-A10267 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:30 UTC)